

athaikatrimsam puraṇam

nānā-rāga-vicitra-caritra-citram

[1] atha snigdhaṅṅhaḥ prabhāta-kathām prathayāmāsa—[2] tad evaṁ pratikṣaṇam eva parama-prema-lakṣaṇa-lilām phullad-ullāsataḥ sa gokula-bandhur daśamaṁ saṁvatsaraṁ saṁvalate sma |

[3] sa tu nṛśaṁsaḥ kaṁsaḥ kramaśaḥ sarveṣu nirmīta-nija-garveṣu tarhi nistarhiteṣu vaira-śuddhiṁ prati pratigata-buddhiḥ sarvataḥ śreṣṭhatayā rakṣitāvariṣṭa-keśināv āhūya saṁrabha-māṇatayā sabhayatayā cābhīhitavān | mayāvajñayā nātiyogyā eva tatra viniyogyāḥ kṛtāḥ | sa tu dāraka iti buddhyā | kintu sphuṭam asau sarveṣāṁ dāraka eva jātaḥ | tataḥ kausīdya-khidyamānatayā bhavantāv anuyujyete | kim iha yujyata iti |

[4] tāv ūcatuḥ—deva tad etad eva pratikṣya sthīratayābhikṣṇam vartāvahe | sāmpratam tu sāmpratam ājñāpyatām | athavā kim ājñāpanayā | vināpi tām viniyuktā eva yukta-sevakatayā vyaṁ ity utthāya sābhyutthāna-praṇāmaṁ praṣṭhitayos tayoh kaṁsaḥ śaśaṁsa |

[5] ariṣṭas tāvat pratiṣṭhatām | iṣṭāpatti-vipattitas tu keśi ca tat-pratīveśa-veśi bhavitā | tad etad avadhāya tau ca gṛham āgatyā sātatyata eva tad-artham ājagṛhatuḥ |

[6] atha kadācil lohitāyamāne sāyam mārtaṇḍa-raśmi-maṇḍale nāmnāriṣṭaḥ sarva-diviṣa-dariṣṭaḥ sarvatra ca raṁhasā jaṅghanyamānaḥ sarvāṁś cāghnā jekhniyamānaḥ śrīmantam goṣṭha-dvārāntam ājagāma |

[8] yadā hi citrāyuta-pūrṇa-candrām pūrṇimām anu turṇita-cetāḥ sva-sukha-varadhana-govardhana-vilokana-kāmanayā śrī-rāma-kaniṣṭhaḥ kimcid dūram praṁviṣṭa āsit | tataś ca—

bhū-kampa-kramaṇān mahīdhra-calanam tasyāgater vāri-bhṛd-
vikṣobham nadanān niśācara-varam vaikṛtyabhāg-ākṛteḥ |
tad-rūpādri-viniścayaṁ kakudi vār-mug-vṛnda-saṅghattānād
unnīya vrajaga-prajā diśi diśi drāk kāndīśīkyam gatāḥ ||1||

kimcit kimcin mūtraṇād āpagānām
gūtha-tyāgād gaṇḍa-śailāvalīnām |
srṣṭim kartā paśyatāriṣṭa-nāmā
devāriṣṭaḥ parvatātmā pratītaḥ ||2||

vṛṣa-dambhī sa-saṁrambham rambhaṇam yad-vyadhād asau |

tenāsīd vyakta-sandarbhaḥ svayaṁ go-garbha-pātinā ||3||

vapraṁ yadāpaskirate sma śṛṅgā-
dibhir vikurvānatā vṛṣaḥ saḥ |
tadākhilam gokulam āśu mṛdbhiḥ
pracchannam āsīd vana-maṇḍalam ca ||4||

yatra tatra khuram ādadhāti
sa kṣmāpi tatra valate vidīṇatām |
netra-tulya-vilataḥ samucchritam
vāri rodana-nibham bibharti ca ||5||

[9] tatra lokānām vacanam—

jātu mātu girireṣa samantād-
uccalann api tathāvidha-mūrteḥ |
kim tu śṛṅga-talagam ravi-yugmam
hā vyasismayata gokula-lokam ||6|| iti |

[10] evam udghnatā gavām udghnān nighnatā ca sarvaṁ vastu prastubhyatā cāriṣṭena
kṛtād ākrūṣṭāt kaṣṭam anusprṣṭavantas te goṣṭha-niṣṭhā go-nara-prakṛṣṭāḥ kṛṣṇāya
muhur vikṛṣṭavantaḥ |

[11] sūrataḥ sa tu dūratas teṣām avagata-vikrośana-leśa-mātram kutrāpy akṛta-yātra
iva saṁmukhata evāvatasthe | avasthāya ca mā bhaiṣṭety abhayam uddiṣṭam vidhāya
krodhāviṣṭas tam ariṣṭam ājuhāva balivarda-krodha-vardhana-narda-viśeṣeṇa | tad
idam tu tam prati samprati sukarārdanas tvam asīti jñāpanāya |

[12] atha covāca, yathā—

[sapālaiḥ paśubhir manda trāsitaiḥ kim asattama |](#)
[mayi śāstari duṣṭānām tvad-vidhānām durātmanām || \[BhP 10.36.7\] iti |](#)

punaś ca—

piṇḍīśūra vidūraḥ san krūratām tvam kim ṛcchasi |
sāmudra-pūra iva mām kumbha-jātam prapūrayeti ||7||

[13] tad idam ca tasya gām-manyasya jighāmsayā lokānām gotva-bhramāpagamanayā
coktavān iti gamyate | kim ca—

āsphoṭanam kṛtam anena tadā yad asmād-
āsphoṭanam samabhavad danuja-śrutinām |
ko'yaṁ cakāra sa tu yad vṛsabhas tad

uccaiḥ kopam ca varṣa-śiśuvan nahi jāhasīti ||8||

kṛṣṇaḥ sakhyuḥ skandha-deśe sva-bāhum
nikṣipyāsāv uddhasann eva tasthau |
yena krodham vardhayāmāsa tasya
preyo-vargāṇām ca sandeha-sargam ||9||

vṛṣas tv asau raja iva puccha-mārjanī-
paribhramair ghana-gaṇa-lakṣam utkṣipan |
kṣitim kṣatām atha khura-vajra-vijvalat-
khanitrakair vidadhad agād dharim prati ||10||

sa vajrati sma na param āsu vidravam
prati dviṣat-pratirutatī-vratām prati |
na kevalam harir iha hā samāyayau
sakhāpi yaḥ parikṛta-tad-bhujāmsakaḥ ||11||

[14] tādrśatayā spaṣṭam aviprakṛṣṭe ca tasmin śrīmān kṛṣṇas tu śṛṅga-dvayam
evābhijagrāha, yathā—

śṛṅge ye pūrvatām nīte jayāya vṛṣa-rakṣasā |
sva-sandānāya te sṛṣṭe kṛṣṇa-doṣṇor vaśam gate ||12||

bāhu-pāśa-sita-tīvra-śṛṅgakaḥ
sa sphuṭam pratimukham sarann api |
pratyag aṣṭādaśa ca kramān balād
dity-apatya-ripuṇāpayāpitaḥ ||13||

ayam uddhutas tad iha nāsti bhāratā
na phalam vinodana-kalā-vinodataḥ |
iti mādhaveḥ sphuṭam ariṣṭam utkṣipan
nati-rīḍhayā bata vivṛttim āṭiṭat ||14||

vyavartata hari-kṣiptaḥ param nokṣāsuraḥ kṣitau |
hāsāveśa-vaśe kṣiptaḥ svarge'pi svargiṇām gaṇaḥ ||15||

papāta puccham bhuvi śṛṅgayor balāc
chṛṅge tu pucchasya nipetatur bhuvi |
pṛṣṭhāṅghri caivam vṛṣa-rakṣasas tadā
yuktaḥ tad asmin viparīta-kāriṇi ||16||

tajjā lajjāpy utthitā tasya so'pi
pratyuttasthāv abhyayunktāpi bhūyaḥ |
kṛṣṇas tv enam pātayan vāma-śṛṅge-

notkr̥ttenāmuṣya vaktraṁ cukuṭṭa ||17||

[14] śr̥ngotpāṭanaṁ ghaṭayaṁs tv idam ācaṣṭa—

abhadrasyāpi bhavato bhadrākṛti-vidha-sariṇaḥ |
viṣāṇa-muṇḍanād bhadrākṛtir eva praśasyate ||18||

athārdra-vasanaṁ yathā parinipīḍayan jīvanaṁ
vikarṣati janas tathā tam akarod ariṣṭaṁ hariḥ |
malāni ca yadākirac chamala-mūtra-raktādikāny
asyau parama-śuddhatām api jagāma kaivalyataḥ ||19||

layaṁ paramam āgatas tad api yat padaṁ nairṛtaṁ
yayāvayam iti smṛtaṁ munibhir etad uccai ruṣā |
prasūnam atha yan mudā vavṛṣur āditeyās tad apy
amitra-vilayād bhaved ucitam idṛṣāt kim punaḥ ||20||

[15] atra ca śrī-gokula-prāṇābhiprāyam abhiprayadbhis tad eva cānuvadabhir
diviṣadbhir upahasitam—

vatsaṁ laghuṁ daityatayāvagacchan
jaghāna bāle'py aham ukṣa daitya |
prauḍhaḥ kathaṁ tvām atibhīṣma-varṣma-
praṣṭhaṁ na jānāni na ghātayānīti ||21||

[16] atra gokula-janasya gokula-jīvanasya ca bhāvam āviśann eva śrī-śukadevas tad
idam vadati sma—

evaṁ kukudminaṁ hatvā
stūyamānaṁ svajātibhiḥ |
viveśa goṣṭhaṁ sabalo
gopīnām nayanotsavaḥ || [BhP 10.36.15] iti |

āyāte vrajam acyute ripu-jaya-svasti-praśastīdite
sarve'py unmadatām gatā bahu-vidhaṁ saṁvādam unnirmamuḥ |
kim tu drāk pitarāv amuṣya vadanam tad vīkṣyamāṇāv amū
svair bāṣpāmbubhir āplutaṁ mamṛjatur vikruśya mūkāv iva ||22||

[17] atha samāpanam—

ayaṁ sa stava-bhāk sūnus tava gopa-narādhipa |
pūṣitās tridaśā yena mūṣitās tridaśārayaḥ ||23||

[18] atha rātri-kathāyām api snigdhakaṅṭha evābhidadhe—[19] evaṁ horikā-prānta-kānta-krīḍāntarānusāreṇābhīra-vīra-sarasijāksīṇām akṣīṇānaṅgānām vṛtta-krṣṇa-saṅgānām bahudhā nivṛttam rātri-vṛttam svayam eva sakhībhir anusandhīyatām |

[20] vāsarāvasarāś cāyam mad-ukti-nidigdha-dig-darśanataḥ parāmarśam ānīyatām | yathā cāha śrī-parāśaraḥ—

sa tathā saha gopībhiḥ rarāma madhusūdanaḥ |
yathābda-koṭi-pratimaḥ kṣaṇas tena vinābhavat || [ViP 5.13.57]

yathā ca śrī-śukaḥ—

gopyaḥ kṣṣṇe vanaṁ yāte tam anudruta-cetasāḥ |
kṣṣṇa-līlāḥ pragāyantyo ninyur duḥkhena vāsarān || [BhP 10.35.1] iti |

[22] tathā hi—yadā khalv aharahaḥ kṣayam āsādyā vādya-gīta-nṛtyaṁ vivṛtya saha cara-saṅginībhiḥ śṛṅginībhiḥ saha sa harir vraja-jana-sneha-dhanaḥ sva-veśma praviśati tadā vigata-parimāṇā vimānānucāriṇaḥ sarva eva samam upary-upari-cariṇaḥ saha gaṇena kaṇehatya spaṣṭam draṣṭum icchantas tad-abhāva-labdha-kadanāḥ sadanānta-paryantam āyānti | kṛta-veśma-praveśe tu tasmin vismaya-sthagitatayā salāsatayā ca tatra tatra citrāyamāṇā rātriṁ gamayanti sma |

[23] śaraṇāntarāt punar yāvan niḥsarati sa eṣa śaraṇāgatāyāgatānusaraṇaḥ | tad evaṁ yadā niḥsarati niḥsrtya ca gopa-gogaṇa-saṅcaraṇāya veṇuṁ raṇayati | tadātanam caritam gocaratām aticarad api nija-bhāva-prabhāva-sampadā cakṣuṣīva racitam vidhāya śrīmad-ābhīra-bhīrubhir abhigītam, yathā—

avadhāraya sakhi tava sakhi-vṛttam |
virahi-janānām janayati hṛdayam vidayatayā bata kṛttam |
[dhruvam idaṁ paraparatrāpi ||
vāma-bhujākṛta-vāma-kapolakam ullala-cilli-bhāsam |
sukumārāṅguli-vilasitam ujvala-veṇu-mukham mṛdu-hāsam ||
rāga-kalā-kulitākhila-bhūcara-gāna-kalair anuviddham |
vyomaga-yāna-janījana-mohanam anugamitākhila-siddham ||24||

[24] tataś ca muhur api tāvan mātṛe tāsām gāna-pātre sati vana-vrajayor madhyam adhyāsyā harśam tarśam ca dhāsyān vāśmām śāmsayati sma | [25] tatra ca tābhir gītam, yathā—

citraṁ lakṣmī-rekhāsau hṛdi capalā na bhavati capalā |
maṇim ambara-maṇim anu tāṛāvalir api sā rājāti taralā ||
yasya sa cāyam veṇu-kalāmṛta-varṣī kalayati gavyām |
sa-tṛṇaka-daśanām unnata-karṇāmatrām arthiṣu bhavyām ||25||

[25] tataścātuccha-piccha-guluccha-puṣpa-guccha-dhātu-cchavibhir malla-
paricchadam̐ gacchati sma śrī-gopikānām̐ pracchanna-ramaṇaḥ |

[27] tam̐ gatvā ca satvara-prathama-payah̐-pāyanāya gaṅgā-yamunādi-nāmnā gaḥ su-
vikasvara-sarasijaṁ saraḥ prati kramād veṇu-gānataḥ samākārayati tasmin̐ vraja-
ramānāthe buddha-nijākāraṇa iva ruddha-pravāha-prasaratayāsthiratām̐ utkalikām̐ apy
anusrati | vidūra-cara-sarid-visare ca punar āsām̐ gītam̐, yathā—

candraka-dhātu-dala-stavakādika-kṛta-mallottama-veśam̐ |
ākārayati sa gaḥ sarid-ālī labhate tatra viśeṣam̐ ||
kamita-bhaṅga-bhujā kila tat-pada-raja āśuga-tati-nītam̐ |
laghu sukṛtāsmād dṛg̐ iva spṛhayati vidatī svam̐ anabhinītam̐ ||26||

[28] atha tadā tadāhūti-kṛtām̐ ānanda-vibhūtim̐ ārabhya tac-caritam̐ upalabhya
kadācid̐ vraja-dharitṛiṣitṛi-sadasi gatabhiḥ kābhiścana tābhir̐ utkaṅṭhayā suṣṭhu
pratuṣṭuṣamāṇābhir̐ api nija-bhāvam̐ pidhāya bhāvāntara-sādhāraṇyam̐ vidhāya tad
idam̐ varṇanam̐ tan-nirvarṇanam̐ ivāsīt |

[29] tatra gānāntaram̐, yathā—

ādi-puruṣa iva vaibhava-śālī |
anucara-varṇita-vīrya-samunnatir̐ ayam̐ udayati vanamālī ||dhrull||

sa gavākāraṇa-muralī-kalam̐ anu tanute yatra vanam̐ ca |
tad-rūpāntaryāmi-sphuraṇaja-bhāvān̐ kalayati pañca ||
puṣpa-hasita-madhu-baṣpa-navānkura-pulaka-tatīr̐ anuyātam̐ |
ejan-namad̐ api śākhā-tatibhir̐ yat kila kalayati śātam̐ ||27||

[30] tad̐ evam̐ aningānām̐ apīngānām̐ iva śaśvad̐ iṅga-vyaṅgam̐ vihītavān̐ |

[31] atha samāsanne vinodenāhnāyavan̐ madhyāhne kvacin̐ mahā-sarasi sarasija-
saurabha-sarasena ghana-rasena snāna-līlām̐ abhiniviśya kevala-tilaka-vanamālā-valita-
veśa-bhaṅgi-saṅgitā-pūrvakam̐ apūrve tasmin̐ ekānte kusumita-vanānte kānte mahā-
śaila-prānte pallava-lasad-urutara-taru-tala-vilasita-śīlāyām̐ upaviśya virājannusrāvāra-
cāram̐ prati bhūri-dūri-bhāvam̐ iteṣu mitreṣu nija-saurabha-rabhasa-samudita-
madhura-madhu-kara-nikara-gāna-kṛtāvadhānas tad-dhūnkāra-kāraṇa-svara-sāram̐
anu kutuka-kṛtānusandhānas tad-anusāri-veṇu-cāri-raṇitena suracita-sārasādi-
rasādhānaḥ so'yam̐ ramate sma |

[32] tac ca, yathā—

ramya-tilaka-nava-tulasī-dala-bhava-vana-mālātivikāsī |
nija-saurabha-vaśa-madhupa-gītam̐ anugāyati veṇu-vilāsī ||
atha sārasa-yuta-hamsāyuta-tatīr̐ alam̐ anugamya parītā |

parito nyaviśata tām āviśatī rutim iha yā hari-gītā ||28||

[33] tataś ca tatas tataḥ samāgate sāgraje samagre sakhi-varge tadānīntana-barhi-prabarha-barhādi-nānā-vanya-nepathya-prathyamāna-śobha-lobhaniya-rūpa-variyaṣṭayā praśasta-srajīyaṣṭayā ca viśṛta-śātasya tasya gocāraṇa-caritaṁ pracāraṇīyam |

[34] tathā hi—kvacid api kṣiti-bhṛti vṛkṣa-śūnya-kṣiti-gata-puṇya-tṛṇaṁ dhenuṣu carantiṣu vahnīyamāna-mādhyāhnikā-lalāṭaṁ-tapa-tapana-tāpāpanodāya veṇuṁ vāditavān | yatra balāhakāś tat-pratimalla-nibha-mallāra-rāga-balād āhṛtāś teṣāṁ śītalatā-valanāya babhūvuḥ |

[35] yac ca vādyam udbhavat-puru-guru-garima-giri-droṇīḥ pratidhavan yat tat paramparayā ca sarvam api tatha raṇayat-trilokī-lokam api tat-kautukālokanāyākarṣati sma |

[36] tatha ca sati tat tad anubhūya bhūyaś ca tābhir idam tasyām eva sabhāyām varṇitam—

dhṛta-vana-mālya-vataṁsa-lasad-vana-veśa-tatir bala-saṅgī |
giri-taṭam anu gocāraṇa-kāraṇa-veṇu-vinodana-raṅgī ||
viśvaṁ bhramayati karṣati varṣati mudam api ghana-gaṇa-hārī |
sāndra-cchāyām anu śītala-tanur anu sakhi-sukha-saṁcārī ||
kusumaṁ varṣan nija-ruci-vitarāṇa-sauhṛdam enam upāste |
ambu-dharaḥ sphuṭam upagantā na ca kiṁ tu chatram ivāste ||29||

[37] tataś ca tatrātighane ghana-cchāye vihāraṁ vicchāyati sma |

[38] tad etac ca vrajarāja-jāyā-samājam anu sādharmaṇa-sampradhāraṇatayā tābhir varṇitam, yathā—

sva-sutaṁ kalayata keli-kalā-budham ātmopakrama-veṇuṁ |
vidhi-śiva-mohana-vividha-sva-ramaya-rāga-nivartita-dhenum ||30|| iti |

[39] tad-anantaram ca prāyaśaḥ kāścid vraja-devīr vrajād ahni cāpahnuty vyājam vyajya vā tad-āgamana-vartmani tad-anuvartanāya vartamānāś taṁ paśyantīḥ punar apaśyantīr iva dūrāt pariharantīr itthaṁ kāścid dūtikāḥ parihasanti—

madāndhe rājate piñchī na sapiñchī puras tava |
veṇu-dhvānī jagat-prāṇaḥ sa jagat-prāṇa eṣa neti ||31||

[40] śrī-kṛṣṇaṁ ca chalena vijñāpayanti, yathā—

jyotsnām tanoti lalitām dadhate vicitrām

śākhām dadhāti nikhilam jayatīti-bhāṅgyā |
candrāvalīm ca lalitām ca viśākhikām ca
rādhām ca tāḥ sakhi-sadasy api sūcayanti ||32||

[41] tatra kāścīd deva-pūjā-vvyājena duṣprāpa-puṣpādīkam avacinvānā bahala-kalaha-
mūlatām prayānti |

[42] kāścīd tu navya-bhavya-gavyādīkam tad-artham evānayanti tathāpi nātmanā
tasminn arpayanti | tata eva kṛtrima-dāna-catvara-deśam apadeśam avarudhya vartma
vinirudhya pṛcchantām taṁ prati kraya-vikrayika-rītyānyathā khyāpayanti | divyād api
divyam etad vijñāya yajña-patnīr anu kṛta-yatnāsu krayikatām āśrayamāṅsū yajña-
bhuk-pati-vratāsu satyākṛti-kṛtinīvāka-parīpākam ākalayya kṛtsnam vasnam ca
samkalayya vikretavyam iti |

[43] tatra puṣpāvacaye praṇayinā saha vākovākyam, yathā—

kā yūyam vana-devatāḥ kurutha kiṁ puṣpāṇi samcinmahe
kiṁ nirmāsyatha devatārcanam ato yūyam katham devatāḥ |
tac ca krīḍanam eva naḥ sphuṭam abhūd asmābhir īdrg-vidhair
aikātmyam va iti prasahya viharan hārī hariḥ pātu vaḥ ||33||

[44] kadācic ca—

kā yūyam vana-devatāḥ kurutha kiṁ puṣpāṇi grhṇīmahe
rājyam nas tridaśair viḥāpitam idam devyo vanasyātra kāḥ |
asmaj-jātibhir arpitam yadi tadāpy asmākam uccaiḥ sthitiḥ
syād evam sa-vivādam aṅgaja-raṇaḥ kṛṣṇasya tābhir babhau ||34||

[45] kadācic ca kasyāścīd dūtyā saha kṛṣṇasya vākovākyam—

iyam kā strī strītvam bhavati katham īṣat-padam idam
kim asthāne siddham tava vacanam asthānakam idam |
na kākor udbhūtam bhavati tad aho kākūr iha kā
tad evam dūtī-vāg jayati hariṇākṣyā harim anu ||35||

[46] atha gavya-vikraya-vyājataḥ krīḍā-vivādo, yathā—

kā yūyam kila gavya-vikrayikikā lakṣmīm atītya sthitiṁ
prāptānām na tad asti sambhava-padam yuṣmākam āsām kvacit |
mūlyam tām atipatyā tasya viditam tasmān na tad-dūṣaṇam
dānam tarhi mamāpi tadvadām idam dattātha ghaṭṭeṣītuḥ ||36||

[47] atha sakhīn prati śrī-kṛṣṇasyādeśaḥ—

grhṇīdhvam pūrvam āsām phalam atula-balād ghaṭṭa-caryā-vighaṭṭam

kartrīṇām tasya cāste vitanuta parito rodanaṁ bodhanaṁ ca |
budhyeran yady amūr na sphuṭataram aṭavīkārayā dhārayiṣyāmy
etaḥ kim vā hariṣye svayam atha pihitāḥ samyag anvīṣya nīviḥ ||37||

[48] tad evam uditvā muditvā ca tat tad ācaritavati tasmin kathamcid gr̥ham āgatya
gaty-antareṇa sakhīṣu tat-prakhyāpayantībhir idam api gītam—

taṁ śṛṇu sad-vidha-mohana-karaṇam |
dhvaja-vajrāṅkuṣa-lapa-dārpaṇa-bhūruha-punar-aṅkuraṇam ||dhruvam||
gajagati viharati gāyati nṛtyati vādayate ca sa vaṁśam |
asmat-paddhatim āvṛṇute'pi ca nāthati ghaṭṭagam aṁśam ||38||

[49] tad evaṁ naukayā ramaṇam apy avagamaṇīyam |

[50] yadā hi kvacid amūś camūru-dṛśas tadīya-saundarya-sārāvalokana-kutuki-dṛśaḥ
samūha-vyūham ācarya vihāra-caryayā tam upasadya ca parihāsataḥ parataś caraṇa-
caryām ācaranti | tadā caturānana-vimohanaḥ sa ca khalu sahacara-sahasra-visrambha-
mahakaraḥ sahacaratayā sarvataḥ parvata-nirjharānekī-bhāvenāvarjya sphuṭam
arjyamāna-sukhatayā madhye tāsām vāmatā-yujām mohanāya kūla-mud-rujām
durdhyāna-kāraṇām durnivāraṇām sarid-varām pravartayati | pravartya ca puruṣa-
dvayadvayasīyam iti vyavasiya-mānatayā tasyām nāvvyatayā bhāvvyāyām bahula-palāśa-
dala-mayīm mahā-taraṇīm saraṇīm anu sakhībhir akhila-maṇiḥ praṇīya karṇa-
dhārāyamāṇas tābhir ātara-vitara-vistārādi-kātarābhiḥ praṇaya-maya-nayatayā praṇīta-
kalahaṁ bahula-vilāśam niculitālaṅkāra-kalanāya kalayati |

[50] tad api gītam, yathā—

saritam nāvaṁ racayati ca drutamasmākam pathi tasyām |
ārohayate pārayituṁ naḥ spr̥śati miśādapi yasyām ||39||

[50] tābhir evātra ślokitam, yathā—

ārohāya vidhāya saṁstaramilatparyakstavam tadvacaḥ-
sāhāyyam viracayya naḥ sakhi nadīmadhyam yadā jagmivān |
vṛṇvan durvitaram tadātarapaṇam viṣkabhya naukām na kām cakre
vakrakalākālāpakalanām cakrāṅkapāṇiḥ sa tu ||40||

[53] tad evaṁ sāksāt-kr̥ta-manoratha-tatiḥ samabhīpsita-gr̥ha-gatiḥ sakhībhiś carita-
jalpaḥ punaḥ snānādi-racitākālpas tatraiva ca kutracana taṭinī-taṭe kadāpi yamunā-
nikaṭe payaḥ-pāyanāya saṁkaṭitām go-ghaṭām ghaṭayan kramaśaś ca gaṇanayā
gaṇaśaḥ prakāṭayamś tan-manana-caritārthatayā jagau |

[54] tac ca tābhir anupaṭhitam, yathā—

maṇi-mālā-kṛta-go-gaṇa-gaṇanā-pūraṇam anu sānandam |
praṇayitarāmsaga-bhujam udgāna-hṛta-hariṇīkam amandam ||
kṛṣṇam kalayata mohana-mantragam eṇīm eṇī-nayanām |
na yadi tadā katham ubhaya-vyaktim vīkṣe tad aprthag-ayanām ||41|| iti |

[55] tataś cetas tataḥ sakhibhir akhilaiḥ praṇītānītāmanda-makaranda-sundara-kunda-
dāmabhir mukundaḥ kṛtālakṛtir yathā nijahāra | śreṇīkṛta-go-samāhṛtir yathā
cāsaśāra | tathā varṇitam | kintu tad-vilambataḥ kātarya-paryākulāyāḥ śrī-vrajesvaryaḥ
sabhāgatatayā svabhāva-gopanayā | tathā hi—

āgatam iva harim aciram |
kalayata suhrdām dayayā yad asau nagam api dadhre suciram ||dhruvam||
kunda-srag-avita-kautuka-veśam go-gopair viharantam |
mṛdu-mṛdu-marud-anuvijitam anu lavam akhila-manāmsi harantam ||
sura-vandibhir abhivanditam avahita-tat-kṛta-nartana-vādyam |
muni-samudaya-nuti-guṇitam guṇitā-nipuṇam jagad abhivādyam ||
atha go-dhana-gaṇam anu samam anugais tad-varṇita-garimāṇam |
śrama-kāntibhir api sukha-kāriṇam ita-veṇu-kalā-varimāṇam ||
khura-reṇu-pluta-mālya-mano-haram iṣad-ghūrṇita-nayanam |
etaṁ paśyata nija-jana-mānadam īpsita-gavyānayanam ||
kuṇḍala-lakṣmī-bhṛta-pāṇḍu-dyuti-gaṇḍam gaja-pati-khelam |
kṣaṇadā-pativat pramuditam uditam prāgadhi-sandhyā-velam ||42|| iti |

[56] atha vaiṣṇavam vārāham api purāṇam anusṛtya gaty-antarām pratyāyayisyāmaḥ |

[57] evam samayana-samayānavalokataḥ samayākaraṇāya tad-varṇanāvagāha-rocanāsu
karṇajāha-vilocanāsu cetasi racita-tadīya-śocanaḥ śrī-kamala-locanaḥ samāgamyā
yathā-yatham avitatha-ramya-sukha-dhārayā sarvaṁ sukhākurvann api tāsām viraha-
dahana-jvālā-viśeṣāveśa-santapta-bhaṅgurāpāṅga-pātra-sapatra-kṛtas tad
apasāraṇāya muralī-kali-kalayā go-dhanālaya-govardhanācalayor antarāle tā evānanya-
gatitayā saṁkalayya nirvṛtim parikalayya ca vasanta-santata-rāsāya yukti-mukti-
viśayām saṁvalayya tāsām āśāsānānām āśām dadamānaḥ sva-vrajataḥ pragarjad-arīṣṭa-
kṛtārīṣṭa-kaṣṭataḥ prakāṣṭam ākruṣṭam śrutavān | śruta-mātre ca tatra nija-nija-
vartmanā tābhiḥ saha sahasā vrajam āvavrāja | tad-anantaram tu vṛttam pūrvam eva
vṛttam asti | tatremām gāthām prathayanti—

gatasya rāsa-vikrīḍām āgatasya vṛṣāsuraṁ |
devair na dr̥ṣṭaḥ kṛṣṇasya sambhramaḥ kim uta śramaḥ ||43||

[58] yadā khalu riṣṭaḥ so'yam arīṣṭas tadāpi tad-arīṇā hariṇā nijāviṣṭatā nāpakṛṣṭā |
vīryasya bahu-vikīryamānatām avāptāsya paryāpta-viśayatām so'yam anāsīdan diti-
sūnur āsīditi |

[59] anapakṛṣṭāyām ca tasyām saraṅga-bhūtāgas tat-saṅgamataḥ sāgaska iva pārṣṇi-prahārāḥ lambhita-vidaratayā vibhāgam āgamitaḥ | ya eva vibhāgas tīrthatām samarthayan nikhila-puruṣārtham pratyavyarthatām āsāda |

[60] yatra ca śrī-harir iyaṁ svayam akhilaiḥ sakhibhir majjan sajjanānām ācāraṁ pracārayāmāsa | pātālān mahā-tīrtham idaṁ samutthitam itīttham vyajya nimajjya samunmajjya bahu visarjya ca sarva-vraja-janatayā janita-śarmā gīti-ripu-vijaya-karmā vrajam evāvavrāja |

[61] āvraja ca śrī-vraja-rājādīn praṇaya-vinayābhyām susabhājya viśramaṇa-vyājataḥ śayyā-gr̥ham āsajya saṅketita-veṇu-saṁkvaṇitena paramānurāga-sāgarāḥ sarvataḥ śreyasīr amūḥ preyasīḥ pūrva-kṛta-vraja-vraja-bāhya-vibhāga-mayyām mahyām saṁkalayya kenāpy avayajyatayā punar api rāsāyāsāditavān | tatra ca—

rādhayāsvādītā yāsīn mādhurī mādhavādhare |
saivānubhūtā muralī-kalī-khuralikām anu ||44||

tatraiva ca—

abhisāre calacelā vraja-tanvīnām tatī ruruce |
api kim vijaya-patākā dadhire'naṅgasya saṅgatiḥ ||45||

[62] yatra ca pathi prathama-labdha-nirgamayā parama-ramayā nikhila-kalitārādhayā rādhayā samam ekāntataḥ kāntasya narma mahadeva śarma puṣa |

[63] yadā hi cintā-santāpa-tānta-svāntā sā kāntā tādr̥ṣa-vipattim uttīrṇam tam kāntam rahaḥ saṁhitavatī tadā lajjā-maryādām apy asajjantī pariṣvajya vyajyamāna-stambha-mukha-sāttvika-sambhavā ciraṁ vicāra-rahitatām ācarati sma |

[64] sa ca tathaiva tām anucarati sma |

[65] tataś ca sakhibhiḥ kathamcana sāntvitayoḥ kāntayoḥ kāntas tu sva-nirmitam tat-kuṇḍam tāsām dr̥ṣṭi-kirmīritam nirmimāṇaḥ sanarma kāntām vyājahāra |

[66] paśya paśya mama kamalākaro'yaṁ sāgara iva girirājam āsajya kamalodbhavam bhāvayitā | sudhākara ivaika-deśa-sthityāpi nija-rucibhiḥ kumuda-vanam vikāsayitā | dambholi-pāṇir iva sa-dambholitayā vilāsī | ambhoja-janir iva bhuvana-visarjanena prabhāsī | tripura-jīṣṇur iva saha-sāgara-māna-śamanaḥ | śrīmān viṣṇur iva paramahamṣa-cakrāśrayatā-kamanaḥ | śrī-rāma iva rohiṇī-sukha-saṁcārī | kim bahunā, śrī-rāmānuja iva ca śiṣṭa-kaṣṭa-prada-pāpāriṣṭa-hārī | tad etan mayā khalu kṛta-sukṛta-prasaram sara idaṁ aciraṁ viracayya caritārthatā labdhā | bhavatyā tu nedr̥ṣa-naipunyaṁ puṇyam kṛtam iti guṇy-anuṅatā katham āpsyate ?

[67] atha tasyāḥ savayasas tv idaṁ parihasanti sma—[68] na vyaṁ vṛṣaghnatā-nighnatayā vighnam āptāḥ | yena prāyaścittata iva lokasya prāyaścittam ārādhayāmaḥ |

[69] kṛṣṇaḥ sahāsam āha sma—na khalv asau vṛṣaḥ | kiṁ tu vṛṣa-virodhī vṛṣatā-
miṣavān asuraḥ | tasmāt tat-pakṣapātityā bhavatīnām eva vṛṣaghnatā paryavasyatīti
bhavatīnām eva niṣkṛtiḥ kṛtir viṣayatām arhati |

[70] tatra ca prajākṛtaṁ rājanīti rājanīti-nyāyena bhavadiya-rājāyamānāyām asyām eva
sā jāyamānā syād ity asāv eva tatra pradhānatayāvadhīyate |

[71] sakhya ūcuḥ—bhavatu, tathāpi yathā-katham api bhavat-prasaṅgata eva saṅgataḥ
khalv ayaṁ doṣa iti tan-moṣa-kṛte bhavat-kṛtam evānukartavyam |

[72] yā khalu bhavan-maṅgalataḥ sarasī-bhūtāyāḥ savayasah sarasī bhavitā sā punar
amara-taraṅginīva kṛṣṇāṅga-rāga-vilāsini | amṛta-nidhi-priyāvalir iva bahula-tārāṅgatā-
bhāsini | sūtrāma-gṛha-netrīvopendra-deva-ratāmodātirekiṇī | sāvitri-mukha-vicitra-
śrutir iva nālīkiṇī | umā-mūrtir iva giri-rājād udbhava-dhātri | māmūrtir iva hari-hṛdi
vilāsa-pātri | rāma-śaktir iva gāmbhīryataḥ pralambamāna-mada-majjanī | kiṁ bahunā,
rādheva rādhāntika-pūrṇa-vidhor vaśatā-sajjanīti |

[73] atha sa-tṛṣṇaḥ śrī-kṛṣṇas tu rādhā-cibukam karenādareṇa darāpy unnamya smita-
ramyam idam āha sma—

tad-vaktraṁ yadi ko vidhuḥ smita-kalā sā cet prabhā niṣprabhās
te dambhā yadi bhāni dhig yadi ca te netre cakorair alam |
itthaṁ sarvajanād asau saha-gaṇaṁ svaṁ praty avajñā-vacas
tvat-prāśastya-mayaṁ niśamya hṛdaye rādhe muhur mlāyati ||46||

[74] atha purataś calitvā kramataḥ sarva-pathinābhiḥ sarvādhvaninābhiḥ sarvāṅgīna-
kamprābhiḥ sarvābhir militvā vidhu-vidhūta-tamasī yaminyām sa-parvataḥ parvata-
rājam anu ṛtu-rāja-virājamāna-kānana-gataṁ sarvato'py adhika-vilāsa-vitataṁ rāsam
ullāsayāmāsa |

[75] tatra devīnām vāṇī—

iyam vidyud idam śakra-dhanuḥ so'yaṁ navāmbudaḥ |
śaśvad-ghana-rasaṁ vaṣan-namūḥ karṣati cātakīḥ ||47||

[76] tatra vayaḥ-saubhāgyaṁ, yathā—

kāntiḥ kānti-samūha-jāta-ghana-jillāvanyam īdṛg-ghana-
prodyan-mauktika-jetṛ-rūpa-varimā viśvādi-kṛn-mohanaḥ |
evaṁ ced ajitasya sāravadikatā kaiśorake vā tadā
pūrṇe kaḥ kavitaṁ iyān nava-navās tatrāpi yatra śriyaḥ ||48||

[77] yathā ca pura-strī-janoditam anumoditam śrī-bādarāyaṇinā—

[gopyas tapaḥ kim acaran yad amuṣya rūpaṁ](#)

lāvanya-sāram asamordhvam ananya-siddham |
dṛgbhiḥ pibanty anusavābhinavam durāpam
ekānta-dhāma yaśasaḥ śriya aiśvarasya || [BhP 10.44.14] iti |

kāntinām mathanād bhavantu jaladāḥ kecit kadācit kvacit
te'py uccair vilasanti tarhi taḍitaḥ kriḍanti cet tādrśāḥ |
itthaṁ kṛṣṇa-ghane taḍit-tulanayā tā varṇayan śrī-śukas
tāsām avyabhicāri-śobhayitṛtām vyānañja paśya sphuṭam ||49||

[78] tathā ca tena tad-varṇanam—

pāda-nyāsair bhujā-vidhutibhiḥ sasmitair bhrū-vilāsair
bhajyan madhyaśīcala-kuca-paṭaiḥ kuṇḍalair gaṇḍalolaiḥ |
svīdyan-mukhyaḥ kavara-rasanā-granthayaḥ kṛṣṇa-vadhvo
gāyantyas taṁ taḍita iva tā megha-cakre virejuḥ ||
[BhP 10.33.7] iti |

[79] tatra ca samprati, yathā—

pratikṣaṇam amī guṇā hari-ramāsu vṛddhiṁ gatā
dinaṁ dinam iti bruve kim iha sarvadaivam sthite |
nave vayasi kimtarām iha ca tatra vā kimtamām
ariṣṭa-śamanānta-niśy ajani yatra sā carcarī ||51||

[80] rāsotsavo'yam api, yathā—

yadā pūrvam vṛttaḥ śaradam anu rāsaḥ kila tadā
babhūvādyārambhad divijam api vādyādi-sacivam |
yadānye tat-paścād vyaraciṣata te tarhy akhilajin-
mahā-saṅgītārham vyaraci hari-rādhādibhir adaḥ ||51||

upary-uda-gaṇaḥ kṣitau surabhi-citra-puṣpāvalis
tathā tad anu candrikā vividha-ratna-lakṣmīr iha |
sa tatra śaśa-lāñchanī vimala-vaktra-saṅghā itas
tad evam ubhayoḥ sthitir gagana-rāsa-raṅga-śriyoḥ ||52||

divyāḥ kānana-vīthayaḥ kṣiti-dhanam govardhana-kṣaunī-bhṛn
nānā-ratna-vilāsi-rāsa-valayam śubhrāmśu-śubhrā niśā |
lakṣmī-vandita-lakṣma-yoṣid-upamā-cārūpamā-puṁ-lasal-
lāsyam rādhikayādhikam nikhilakam tat kena kim varṇyatām ||53||

yataḥ—

vyotsnī sa didyute seva sa raṅgaḥ sva-tulādhṛtaḥ |
sudṛśo'mūr amūdrśyaḥ kṛṣṇaḥ svopama eva saḥ ||54||

saundaryam iva sād-guṇyaṁ sarvordhvaṁ yatra dīvyati |
sādguṇyam iva saundaryam rādhikā sākḥilādhikā ||55||

[81] sa eṣa eva mahā-rāsa-rasaḥ kimcid āgama-kṛtā cāvagamitaḥ |

vasanta-kusumāmōda-surabhī-kṛta-dīn-mukhe |
govardhana-girau ramye sthitaṁ rāsa-rasotsukam ||56|| iti |

[82] atha tad-vasanta-rāsa-vilāsa-rajanyaḥ prātar eva sakhībhir agaṇyābhiḥ
kṛtārādhayā tadīya-sāhāyaka-sambādhayā śrī-rādhayā sva-kara-kamala-kalite lalite
sarva-sukhaṁ valayitum ullale tasmin pallale tayoḥ kāntayor alam eva sukha-
parimalaḥ samullalāsa | tathā hi—

kadācit kuṇḍasyāmbhasi viharate karhy api bahiḥ
kadāpy antaḥ-kuṅje kvacana-samaye rāsa-valaye |
samaṁ rādhā-devyā harir akhila-sakhyāli-sukhadaḥ
purā tat tan nityaṁ smarayati mano naḥ svam abhitaḥ ||57||

[83] kim bahunā ? tatreyam api purāṇānāṁ gāthā—

yathā rādhā priyā viṣṇos tasyāḥ kuṇḍaṁ priyaṁ tathā |
sarva-gopīṣu saivaikā viṣṇor atyanta-vallabhā || iti |

[84] punaḥ smṛtim abhinīya samāpanaṁ padyaṁ nijagāda—

anyo'nyaṁ milana-sprhā-milanam apy asyāhatir dānavād
yasmāt tad-dhitarātta-narma-milanaṁ kuṇḍa-dvayasya kriyā |
sarvāsām adhi madhyam ujjvalatayā rāsāntarāla-sthitiḥ
śrī-rādhā-jitayor mano mama manāg adyāpi naivojjhati ||58||

[85] iti vaivaśya-pāravaśyam āsīdan sīdann iva mūrccam ṛccan snigdhaḥkaṇṭhaḥ
sarvān eva ca tat-tad-bhava-bhavanān bhāvayāmāsa |

[86] tac ca yuktaṁ, yathā—

atipūrvaṁ yad apūrvaṁ nija-matir
durlabham atīva hṛdyaṁ ca |
vṛttaṁ tat pratinavatāṁ prayāti
bhūyo'nubhūyamānaṁ ca ||59||

[87] tad etad varṇayitvā snigdhaḥkaṇṭhaḥ samāpanam āha sma—

rādhe tvad-vallabhaḥ satyaṁ sarvair api sudurlabhaḥ |
sulabho'py adhunā yo'yaṁ bhavatyā manyate'nyathā ||60||

[88] atha kathamcid api jāta-sāntvane tan-manasām tv aneka-vikāre pāre manoratha-
patham akhila-śobhā-śubha-pathya-nepathya-sāratanya-māna-dānatas tau sūta-
kumārāv ārādhayāmāsur āśu rādhā-ramaṇa-prabhṛtayaḥ kṛta-sādhāraṇātikrama-
prakṛtayaḥ sadaḥ-sadaḥ-sadayatayā śubhāśīrbhir abhyudayam āsādayāmāsuś ca |
tataś ca pūrva-pūrvavad eva sarve svadhāma samāsannāḥ svapnataś ca tat-tad-
anubhavantaś carita-jāgarā iva vāsarādim āsāditavantaḥ |

iti śrī-śrī-gopāla-campūm anu
nānā-rāga-vicitra-caritra-citram
ekaviṁśaṁ pūraṇam
||31||